

't inschrien

eerste jaargang nr 5 juli 1969 kwartaaluitgave

„Een Inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard”.

Redactie: J. J. H. Meijer, H. Smeltweg 69, Enschede, eindredacteur.
Adriaan Buter, Neede.
H. H. Hagens, Almelo
J. Overbeeke, Haaksbergen.

Administratie: Mej. G. A. Weussink, Kortenaerstraat 20-II, Enschede, tel. 05420-1 02 06.

Bank: Algemene Bank Nederland N.V. te Enschede, Hoedemakersplein.

Giro: Nr. 1818110 t.n.v. Administratie 't Inschrien, Kortenaerstraat 20-II, Enschede.

Abonnementsprijs *f* 5,— per jaar.
Losse nummers *f* 1,50.

Uitgave van de Oudheidkamer „Twente” te Enschede

Overname van de inhoud, in welke vorm ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Watermolens

Onder de bouwkundige monumenten nemen molens wel een heel bijzondere plaats in, door het feit dat ze uitwendig bewegende elementen bezitten, die nu net de karakteristiek van het gebouw bepalen. Zonder deze: de wieken of het waterrad, zijn ze vaak zelfs lelijk en onooglijk. Zijn zulke gebouwen gerestaureerd, dan is „levens” voorwaarde, dat ze werken. In een stilstaande molen wordt al het hout van gebouw en drijfwerk in de korste keren door houtvorm e.d. aangetast en na.... jaren kan men opnieuw gaan restaureren.

Maar hier zit nu juist de grote moei-

lijkheid, en daar dit jaar zeker(?) voor twee van onze Twentse matermolens („Frans” te Mander en „Oldemeule” te Oele) restauratie een feit zal gaan worden, is het goed, hierbij even stil te staan. Is het werkelijk noodzakelijk, dat alle watermolens, zoals ten onzent tot dusver het geval is geweest, ook inwendig geheel in „oude staat” worden hersteld? Van deze draait er geen enkele meer, dan alleen Den Halter te Diepenheim (hoe lang nog?) en Bels te Mander (alleen voor toeristen af en toe). We behoeven ons toch geen enkele illisie meer te maken: de in oude staat zijnde molens hebben

De watermolen te Oele.

economisch voorgoed afgedaan. Voor een vergelijking van de toestand van onze watermolens thans met die van ruim 10 jaren geleden kunnen we terecht bij het molenummer van De Mars (1958) en wel bij een artikel van Jan Jans.

Hij schrijft o.a.

„In volledig goede staat is het watermolentje De Mast. . . De Mast is eigendom van de gemeente Tubbergen en daardoor in veilige handen”.

Hoe „veilig” die handen zijn, leert ons de huidige toestand!

„Een mooi molentje is het molentje bij erve Hazelbekke, helaas sinds lang niet meer in gebruik” en inmiddels ingestort en goeddeels opgeruimd.

Na de molens van Bels, Frans, Herinckhave en Azelo te hebben genoemd gaat hij verder:

„Beter bewaard is de molen te Oele bij Hengelo. . .” (!!!)

„De molen (van Singraven) is goed, bijna te goed, onderhouden, wordt gedreven door de Dinkel, die de mooie molenkolk vult na de houtzaagmolen in beweging te hebben gebracht”.

. . . deze molen staat sinds eind vorig jaar stil.

Tenslotte wordt de molen te Haaksbergen genoemd, en dan eindigt Jan Jans zijn behartenswaardig artikel als volgt:

„Op zichzelf is het moeilijk een watermolen te restaureren. Het moeilijke is deze gerestaureerde molen een goede bestemming te geven.

Economisch heeft zij afgedaan. Zij verloor de strijd tegen electriciteit en landbouwcoöperatie.

In Engeland heeft men oude molens gerestaureerd en ter beschikking gesteld van kunstenaars, die er edelambachtswerk beoefenen en in de waterkracht een billijke energie vinden voor hun houtbewerking, zagen, draaien e.d. Bijruimte wordt ingericht als ex-

positieruimte voor de vervaardigde en gaarne door de bezoeker gekochte voorwerpen. En aan de andere kant zien wij overal de moderne techniek gebruik maken van waterkracht voor energieopwekking. Wat in 't groot mogelijk is, moet ook in 't klein mogelijk zijn. Want de molens, die wij restaureren moeten draaien, draaien tot een reëel doel. Want inschakeling van oude schoonheid in de moderne realiteit, is de beste grondslag en argument over restauratie en behoud, niet in het minst van onze watermolens”.

Eigenlijk behoeven we hier niets aan toe te voegen. Het feit, dat deze woorden zonder enig resultaat zijn gebleven, dringt ertoe, ze weer, en met veel nadruk onder de aandacht van belangstellenden te brengen. Als huizen en boerderijen worden gerestaureerd en tot kantoor, woonhuis of horeca-bedrijf ingericht, als herstelde windmolens dito functies krijgen toebedeeld, alles met Rijkssubsidie, waarom dan een watermolen altijd weer in de oude (en dus dodelijke) toestand gebracht? Zou in het geval van de twee in dit jaar te herstellen watermolens, geen belangstelling kunnen worden gewekt bij bijvoorbeeld een pottenbakker of houtbewerker, die de waterkracht (eventueel en alleen in geval van noodzaak aangevuld met electriciteit) voor zijn apparaten wil benutten? Dan is de restauratie zinvol, dan draait het rad en is de landschappelijke romantiek behouden. En daar gaat het toch om! Eenzelfde mogelijkheid zou te vinden moeten zijn voor de molens van Bels, Herinckhave, Haaksbergen en De Mast.

En als we dan zien, dat een kunstenaar zich vestigt in oude douanehuizen bij de Knalhutte te Enschede, dan zien we ook dat het argument „te afgelegen” geen hout behoeft te snijden. Een tweede moeilijkheid is de door velen zo zeer gewenste „rust” rond

deze molens. Maar die „velen" hebben alleen 's zaterdags vrij en in dezelfde periode vakantie, zoeken dan de rust op en ontmoeten elkaar: weg rust. En iedereen heeft nu eenmaal recht op recreatie, niemand heeft het recht een ander te weren. We hebben onze auto's, en die willen we ergens neerzetten, liefst zo dicht mogelijk tegen het te bezoeken object aan. Nu, wat Singraven betreft, heeft de Stichting „Edwina van Heek" dé oplossing gevonden: de rommelige schilderachtige houtopslagplaats achter de houtzaagmolen, die immers toch niet meer werkt, wordt opgeruimd en in parkeerterrein voor 70 à 80 auto's veranderd. Een oplossing overigens die moeilijk te rijmen valt met de felheid, waarmee de eigenaars van Singraven zich hebben verzet tegen de verharding van de langs de molens lopende Molendijk. Deze verharding ging door, gevolgd door een stroom toeristen-in-auto of autobus. Dezen krijgen dus nu hun parkeerplaats, tegen de molengebouwen aan.

Het is wel duidelijk dat voor beide: herstel van molens en toerisme rond molens, geldt dat de moderne tijd en dito mens zich niet laat tegenhouden. En dan moet de monumentenliefhebber en beschermer van de nood een (misschien gedwongen en aanvechtbare) „deugd" maken, door uit realiteitszin een beslissing te nemen, die het monument wel behoudt maar tevens geweld aan doet.

Echt iets voor een discussie.

H. Hagens

Van de redactie

In ons vorige nummer stonden enkele storende drukfouten. Bij het artikel „Stiepelteken I" werden de clichés van de verschillende runtekens niet afgedrukt (pag. 54). Om deze reden herplaatsen we het artikel in dit nummer. Ook ontbraken in het vorige nummer de onderschriften bij de afbeeldingen. We laten deze onderschriften hier volgen: Foto pag. 51: Het erve 't Josink te Usselo, kort voor de afbraak. Tekening pag. 56: Kaart van de opgraving van de havezathe Den Dam te Hellendoorn.

Tekening pag. 57: Tekening van de havezathe Den Dam te Hellendoorn, door A. Ponsteen, naar een oude prent.

Foto pag. 59: Het erve Noordik te Almelo, Aalderinkshoek.

Ter compensatie voor de gemaakte fouten bood de drukkerij van de Twentsche Courant ons voor dit nummer 4 pagina's extra aan.

Onze nieuwe administratrice, mej. Weussink, deelt ons mede, dat over de periode 1 juli 1968-30 juni 1969 een aantal abonnees nog niet het verschuldigde abonnementsgeld heeft voldaan. Zij verzoekt deze abonnees dit abonnementsgeld zo spoedig mogelijk te betalen, daar dit anders, verhoogd met incassokosten, per 1 september a.s. geïnd zal worden.

Tevens wijst zij er op, dat over het halfjaar 1 juli 1969 t.m. 31 december 1969 een abonnementsbedrag van f 2,50 verschuldigd is, waarna de volgende jaargangen zullen ingaan op 1 januari van elk jaar.

De administratie van 't Inschrien beschikt thans ook over een postrekening, gironummer 1818110.

Medewerkers aan textielhistorische werkgroepen gevraagd

Naast de bestaande werkgroepen van de Sichting Textielgeschiedenis ontstaan thans enkele werkgroepen, die zich ten doel stellen een speciaal onderwerp te bestuderen. Het ligt in de bedoeling t.z.t. met een publicatie en zo mogelijk met een tentoonstelling voor de dag te komen. De leden van deze nieuwe werkgroepen zouden het erg op prijs stellen als zich nog enkele personen voor actieve deelname aan het voorgenomen speurwerk gingen melden.

Hier volgt een lijst van de tot nog toe gevormde groepen:

1. Werkgroep „Textiel op postzegels”. Doel: Het bijeenbrengen van die postzegels, die op enigerlei wijze een afbeelding van „textiel” geven. Het samenstellen van een reeks textielmotief-verzamelingen. Het tentoonstellen van deze verzamelingen.

Gevraagd worden enkele actieve filatelisten en enkele mensen uit de textielwereld, die niet ook postzegelverzamelaars behoeven te zijn.

2. Werkgroep „Textiel in de prehistorie”. Gevraagd worden enkele geïnteresseerden, die de literatuurstudie, de correspondentie in de moderne talen, een reeks metingen aan doekmonsters en gereedschappen alsmede de statistische verwerking van de verkregen meetresultaten kunnen verzorgen. Het is niet nodig, dat men al deze activiteiten verricht. Ook specialisten op een van de genoemde gebieden zijn welkom.

3. Werkgroep „De dertiger jaren”. Doel: Vastleggen van al hetgeen in de voor de textielindustrie zo moeilijke en

belangrijke dertiger jaren van onze eeuw in het bijzonder op sociaal-economisch terrein in de textielindustriegebieden gebeurd is.

Het ligt in de bedoeling de leden van de werkgroep vertrouwd te maken met de interviewtechniek. Daarna zullen de herinneringen van zo veel mogelijk mensen uit alle geledingen van de bevolking bijeengebracht kunnen worden. Een literatuur- en archiefstudie zal het onderzoek moeten begeleiden.

4. Werkgroep „Zijde”. De reacties van bezoekers aan de tentoonstelling „Fenomeen der Filamenten” laten het wenselijk voorkomen een werkgroep „Zijde” in het leven te roepen. Bestudeerd zouden kunnen worden: A. De zijderups en andere producenten van natuurlijke zijde (rupsen, spinnen, schelpen). B. De pogingen om in het verleden zijderupsen-kulturen in Nederland aan te leggen. C. De economische gevolgen van de zijdeluxe in de oudheid (o.a. inflatie onder keizer Nero). D. De zijdestraten als eerste verbinding tussen Europa en China. Etc. Gevraagd worden enkele veelzijdig geïnteresseerde personen, die de resultaten van een literatuur- en archiefstudie aanvullen met inlichtingen in te winnen in de verschillende uithoeken van de wereld en mogelijkerwijs ook het initiatief tot proefkulturen op kleine schaal willen nemen.

Interessenten worden verzocht zich te melden bij de conservator van het Twents-Gelders Textielmuseum, de heer Joh. Molkenboer, Espoortstraat 182, Enschede, tel. (05420) 1 90 93. Men krijgt dan zo spoedig mogelijk een

Stiepelteken I

De heer Kok zoekt de verklaring van het stiepelteken wel ver weg. Het is m.i. de vraag, of een zinnebeeld als het toch is, uit het Zuiden kan komen met een volkerengroep, die uit Noord Europa naar onze streken trok. En of, indien dit zo is, alleen dit teken een wijziging, uit angst voor het Christendom, zou zijn van een ouder teken, terwijl andere symbolen, tekens of hoe men ze ook noemen wil, onveranderd bleven. Ik geloof dat we in het stiepelteken een oud runenteken mogen

uitnodiging voor een bijeenkomst met de overige geïnteresseerden voor de respectievelijke onderwerpen.

In deze eerste bijeenkomst zal na een persoonlijke kennismaking een overzicht van het onderwerp en de „witte plekken” in onze kennis gegeven worden.

Stichting Twents-Gelders
Textielmuseum
W. F. Schweitzer, secretaris

Textiel op postzegels.

zien, dat in vele variaties voorkomt:

en als 't ware gehalveerd:

(is misschien hieruit ons cijfer 8 en de „halve” 8 is 4 ontstaan? In een oude Kerk te Burgsteinfurt staat het jaartal 14.. aangegeven als **IQ**

De tekens in beide reeksen dragen de naam **odal** of **ethel**, en duiden op een „vrij-zijn”, „bezitter-zijn”, waaruit misschien ook de woorden **adel** en **edel** te verklaren zijn. Naast gebruik in de priester-mysteriën (het woord rune betekent geheim, mysterie), werden de runen als letterschrift gebruikt, waarin odal de klank O weergaf.

Dat juist dit teken als versiering op huizen (geveltekens, stiepeltekens, vensterluiken) gebruikt wordt, al is de betekenis wel geheel in het vergeetboek geraakt, is dus niet verwonderlijk. Langs de stiepel betreedt men de boerderij, op de geveltop zou het kwade uit de lucht (godenwereld) erdoor worden tegengehouden, ramen en deuren vormen openingen en dus kwetsbare plekken in de muren of wanden van een huis. Het odal-teken, symbool van bezit, vrijheid en privacy, omsluit en beschermt de woonruimte van de mens, garandeert de „huisvrede”. Een verwante betekenis heeft de halve odal (4), meer in de zin van identiteit (en een bescherming hiervan?), daar 't de basis vormt van vele huismerken, steenhouwersmerken en andere meestertekens.

Zo gezien, kunnen we voor een verklaring van het stiepelteken dicht bij huis, ja in eigen huis blijven.

H. Hagens

De „Loo“-namen

Brief van de heer Eshuis:

Gaarne zou ik willen inhaken op het artikel van de heer B. J. Hekket in 't *Inschrien* van 3-1-1969, betreffende de Twentse marken.

Voor wat de naam Agelo aangaat, lijkt mij de in dit artikel aangehaalde verklaring van een verbinding van de persoonsnamen Ago met „loo“ de meest aannemelijke.

Met de uitleg van het woordje „loo“ ben ik het echter niet eens. Voor wat betreft de plaatsnaamwoordenboeken, kan ik niet aan de indruk ontkomen, dat de schrijvers hiervan elkaar telkens blindelings hebben nagevolgd. Dat „loo“ zou duiden op een open plek in een bos, meen ik ten sterkste te moeten betwijfelen. Voor zo'n plek gold de benaming „blik“, (denken we aan de namen 'n Blikkert, Blikman, enz.).

Voor zover ik mijn onderzoek naar de „loo“ namen in Twente (en deels ook in Salland) heb kunnen uitstrekken, is mij steeds gebleken dat „loo“ betrekking heeft (of eens had) op een (oorspronkelijk) met een akkerheg omgeven cultuurakker. Het duidelijkst komt dit m.i. tot uiting voor 't Loo in Dolder. Thans heet deze langgerekte, noord-oost verlopende bouwkamp „De Braoke“. Verder wil ik nog noemen 't Loo in Elsen (thans Kempershoek), 't Hooge Hexel (Hexelo) bij Wierden, 't Heksel in Noetsele (Heggeslo), de Mageleres (Magentlo), Lemele (Lemeloe).

In een 14 eeuwse oorkonde worden een Lemeloe en een Lemelaer genoemd. Eerstgenoemde zal hebben gegolden voor de onmiddellijk aan de

oostzijde van de berg grenzende esgronden en Lemelaer voor het weidegebied in de Reggevallei.

Ook Almelo, Hengelo, Weerselo en andere Twentse plaatsen met „loo“-uitgangen zullen hun naam te danken hebben aan zo'n eens door houtgewas beschermde cultuurakker. 't Is echter thans moeilijk of in 't geheel niet meer na te gaan waar deze (eerste) cultuurakkers hebben gelegen.

G. J. Eshuis, Almelo

Antwoord van de heer Hekket:

Het woord „loo“ is het onderwerp geweest van uitgebreide studies: Dr. A. A. Beekman behandelde het al in 1906 in het *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap*, en later in deel XI van het *Middel-nederlandsch Woordenboek* (1941); het ging hem echter vooral om „loo“ als waternaam. Zijn opvattingen op dit punt werden bestreden door Dr. A. Weijnen in de *Nomina Geographica Neerlandica*, XIII, 1949.

Verder kan ik verwijzen naar A. Bach's standaardwerk *Deutsche Namenkunde* en A. H. Smith's *English Place-Name Elements*. We kunnen niet zeggen dat deze geleerden elkander nageschreven hebben. Eén ding staat absoluut vast: de oerbetekenis van „loo“, stammende van Germaans „Lauh“ is een „open plek in een bos“; het woord is verwant met latijns „lucus“, met dezelfde betekenis, hoewel de Romeinen eerder dachten aan „heilig woud“. Lucus zelf is verwant met „lux“, dat „licht“ betekent. Zo'n open plek was met gras begroeid en had voor de oude landbouwers grote waar-

de; naarmate het bos steeds meer weggehakt werd, nam de omvang van het grasland toe. De oude naam „loo” bleef echter gehandhaafd, en ging geleidelijk op dat grasland zelf over. Het oorspronkelijk omringende bos bleef als kreupelhout nog lang gehandhaafd. In het Engels is „lea” zoals „loo” in die taal voorkomt, gaan betekenen „stretch of open grasland”.

De heer Eshuis heeft dus gelijk, als hij van de huidige toestand uitgaat, of zelfs zoals die toestand honderden jaren geleden was, maar toen de „loo” namen ontstonden, betekende het woord nog „bos” of „open plek in een bos”. Het eerste lid van de naam, zoals Almelo (Olm), Espelo (esp), Haselo (hazelaar), Boekelo (beuk), gaf dan de soort boom aan die de open plek omringde.

Soms lag de nadruk op het soort gras zelf: Bentelo (bunt), dikwijls werd de eigenaar aangeduid: Lemselo, in 933-66 Lameslo, van de nog bestaande voornaam Lam; Gussinklo van Gusso. Soms werd de functie genoemd: Markelo en Hengelo, de laatste van „Haginlo”, beide met de betekenis „grensbos”. Het feit dat we hier de betekenis „bos” voor „loo” moeten aannemen, wijst op de hoge ouderdom van die namen.

Wat „blik” betreft; M. Schönfeld in „Veldnamen”, 52, geeft als betekenis „laag gelegen grasland”, hoewel het juist in Overijssel ook op hoge schrale gronden voorkomt. Het woord stamt van het adjectief „blik”, dat oorspronkelijk „open, bloot” betekende. Het was stellig geen geroid bos.

B. J. Hekket

Kleedwagen, zeilwagen

De boerenbedrijfswagen is in de laatste drie eeuwen nauwelijks veranderd, totdat in de jaren dertig de wagen op luchtbanden zijn intrede deed. Maar omstreeks het midden van de vorige eeuw (volgens H. Braber, Jaarboek Overijssel 1951, blz. 86) is uit dit type een kleinere wagen ontstaan, de speelwagen, die in Oost Nederland onder andere namen bekend staat. Braber noemt voor Overijssel de namen linnenwaogen, jacht-, kleed-, zeil- of doekwagens.

„Dit jongere type wagen is kleiner en in het bijzonder voor vervoer van personen bestemd. Toen men in verschillende delen van Overijssel omstreeks de tweede helft van de vorige eeuw kon spreken van een beperkte verbetering van de levensstandaard van de boer, liet deze ten behoeve van het vervoer van hem en zijn gezin en voor het doen van „boodschappen” (biggen ter markt enz) een plm. zespersoons wagentje bouwen. De Overijsselse wagenmakers, die van vader op zoon alleen maar de gewone, grove boerenwagen bouwden, kregen nu de kans zich eens uit te leven. . . .”.

Het is jammer, dat Braber hier, evenals in „Het voertuig in Overijssel” (uitg. Ambacht en Verkeer, Laren NH, 1950) het begrip Overijssel niet nader specificeert. Want taalkundig lopen er duidelijke grenzen wat de benaming van de speelwagen in deze provincie betreft. „Linnenwaogen” sluit aan bij het Drentse gebied, terwijl, in grote lijnen gezien, Twente en delen van Salland „kleedwagen” zeggen, de Gelderse Achterhoek, met uitlopers in Twente, de naam „zeilwagen” gebruikt.

De benaming „dookwagen” is mij onbekend, hoewel dook identiek is aan linnen en er in 1799 in Lonneker sprake is van een „doekkarre” (Driem. Bl. VIII, 55).

De juiste grens tussen kleedwagen en zeilwagen vast te stellen, was het doel van een verzoek in de nummers 2 en 3 van 't Inschrien. Er kwamen te weinig antwoorden binnen om er een woordkaart uit te kunnen samenstellen, maar de schriftelijke antwoorden, gevoegd bij mondelinge en literatuuronderzoek gaven toch wel enige houvast. In de omgeving van Deventer en Holten is kleedwagen gebruikelijk en het zelfde geldt voor Markelo, Rijssen, Almelo en Uelsen (Dld.). Zeilwagen (maar Odink noemt daarnaast ook kleedwagen) is de benaming, gebruikt in de Gelderse Achterhoek en ook in Usselo. Een de dialectische uitspraak beter nabij komende spelling zou zijn „zealwagen”. Cato Elderink (blz. 209) spreekt van kleedwagen, maar volgens oud-voerman Joh. G. Schurink spraken in Enschede van zeilwagen, wanneer de personenwagen bedoeld werd, terwijl kleedwagen gebruikt zou zijn voor een wagen voor goederenvervoer, met een beweegbare achterklep. Deze bezat eveneens een huif, maar die had meer het karakter van een dekkleed. De huif van de personenwagentjes was oorspronkelijk van linnen, door de boerin met behulp van naobervrouwen zelf naar oude voorbeelden genaaid. Later is ook katoen gebruikt.

De naam doekkarre wijst er al op, dat er niet alleen vierwielige huifwagens bestaan hebben, maar ook tweewielige karren met linnen dak. In de Achterhoek bestaat nog de herinnering aan de „zealkaore”, maar ik ben nooit een exemplaar tegengekomen. In Markelo heette de kleedwagen zonder kleed jachtwagen, wat misschien verband houdt met het feit, dat men de

wagen op deze wijze o.a. gebruikte om jachtbuit te vervoeren. Ook Heuvel (Oud-Achterhoeks Boerenleven, blz. 161) spreekt van „open jachtwagens”.

Volgens Braber is het einde van de kleedwagen in 1914 begonnen, maar in de tweede wereldoorlog waren er toch nog verscheidene in gebruik. In Ootmarsum zag ik er boeren mee naar de kerk gaan en nog na de oorlog stond op maandag, marktdag in Oldenzaal, de Ganzenmarkt vol kleedwagens, voorzover ze niet bij de café's in de stad wachtten. In Tubbergen kon ik in 1959 nog een sterk verwaarloosde kleedwagen op de markt fotograferen, gebruikt voor het vervoer van biggen.

Dat was op zichzelf niet ongewoon, want tot dit doel is de kleedwagen vanouds gebezigd. Men reed er mee naar de markt, visite of bruiloft (Odink), naar vriend of kennis, naar de kerk, naar de kermis of ter markt (Braber), maar ook werd de kleedwagen gebruikt bij kraamschudden, bij verhuizingen, bij het vervoer van textiel en kinderen, die op schoolreisje gingen (ik was er zelf een van). Niet in de laatste plaats deed het kittige speelwagentje dienst bij het „broedswagen veuren”. Afgezien van show-gebruik en voor toeristische doeleinden, heeft de kleedwagen het als broedswagen het langste volgehouden. Met opgebonden kleed, papieren roosjes aan de beugels en ook paard en zweep met kunstbloemen versierd, vervoerde de wagen nog tot in de jaren zestig echte bruidsparen. In Hengevelde regelmatig tot ongeveer 1940. Leden van boerendansgroepen gebruikten een enkele keer de kleedwagen bij hun trouwfeest: In 1946 gebeurde dat te Ootmarsum en in 1956 te Ruurlo. Maar ook buiten deze kring komt het sporadisch voor. In Buurse ging op 18 nov. 1963 het bruidspaar Scholten-

„Glas” uit Schonebeek, gedateerd 1762.

Klein Rot per zeilwagen (zoals men daar zegt) naar de trouwmis en de huwelijksvoltrekking van het echtpaar Nijhuis-Borre op de Koopman te Bentelo bracht nog in oktober 1965 de broedswagen op straat. Op 11 maart j.l. reed het echtpaar Pelgrum te Almen met een versierde boerenwagen naar de receptie ter gelegenheid van hun 25-jarig huwelijk.

Afbeeldingen tonen aan, dat het broedswagen veuren ouder is dan de kledwagen. Voordien deed een versierde wagen zonder huif dienst om het bruidspaar en de gasten te vervoeren. Dat blijkt o.m. uit de „Fensterbierscheiben”, gebrandschilderde ruitjes, ter herinnering aan een huwelijk. Ze kwamen vooral in het aangrenzende Duitse gebied, maar ook in Oost Nederland voor. Hijzeler (Boerenvoortvaring in de oude landschap, 362,

plaat 48) geeft een voorbeeld uit Oud-Schonebeek, gedateerd 1776. Eveneens achttiende eeuws is het „glas” van het losse hoes Groot Bavel uit De Lutte, herbouwd bij het Rijksmuseum Twenthe. Het is niet duidelijk, of het bij dit laatste om een bruidswagen gaat.

Adriaan Buter
Neede, april 1969

Marke Tweekelo tot Meestershuis

In opdracht van de Marke Tweekelo (Enschede) werd in de jaren 1842-'44 een huis gebouwd voor de schoolmeester. In goed leesbaar handschrift zijn alle uitgaven vermeld in een verzamelaarsstaat. Deze posten vormen een bonte reeks van betalingen, al of niet op rekening, voor diensten of leveranties van materialen ten behoeve van de bouw van het huis. Uit dit overzicht mogen we concluderen, dat het hier geen gewone zaak voor de marke betrof. Mogelijk heeft men een speciale financiering of de mogelijkheid voor een subsidie op het oog gehad.

Op de laatste beschreven bladzijde lezen we:

„de geheele som bedraagt zich
twaalf honderd twe en dertig Guld
zes en vijftig Cent en een halve
... f 1232,56 $\frac{1}{2}$

Vele namen van mensen en plaatsen ver buiten de marke, arbeiders, opzichters komen er in voor.

Voor „om de vierduizend stenen onder het fundament” betaalde men f 24,22.

Dat is een prijs van $\frac{1}{2}$ cent per steen!

Voor „Jenever onder de weg betaald f 3,80”. Voor „verteringe bij stenen kopen” was men met 40 cts klaar.

Voor „dagloon naar Gilhuis en stenen helpen afladen te zamen ... f 1,25”. Een andere keer voor dagloon 50 ct. of 60 of 80 ct. Dit is afhankelijk van de man en de prestatie. Voor f 2,12 $\frac{1}{2}$

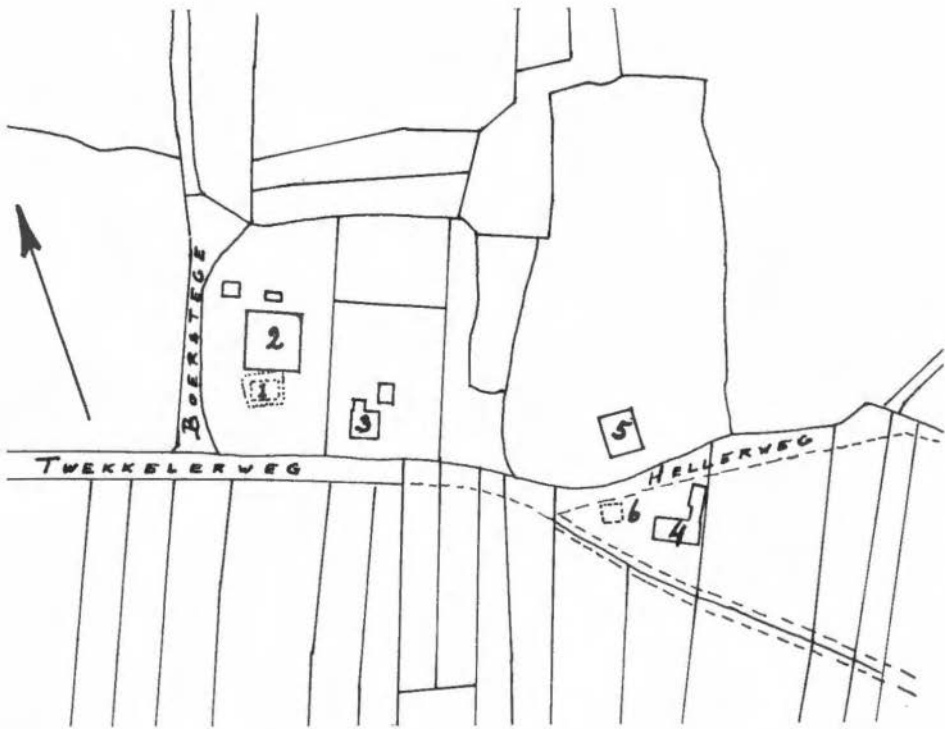
wordt tot en met 1 januari met Elshof en Harberink alles „liek rekent”. Uit een ander kasboek (schrift) blijkt hoeveel moeite de beheerder zich getroost heeft om de financiën gedocumenteerd te verantwoorden. Voor een deel zijn er bepaalde inkomsten te-

genover de uitgaven voor dit doel opgenomen.

Een bijzonderheid is dat er een overeenkomst in concept met de eerste huurder van het huis is opgenomen:

„1844 den 29 September hebben wij boermannen de Meester Jan Gerrit Sprokkenreef het huis verhuurd s jaars **veertien gulden aan de Marke** te betalen: en voor twe jaar die prijs neemt zij aanvang te verschijnen vanaf den 1 mei 1844 en 1 mei 1845 is een jaar verschenen.
het gebeurd onder goedvindinge en in tegenwoordigheid van 1 G. Reef 2 G. Vos 3. H. Assink 4 J. Mensink 5 Ant. Lansink 6 H. Nijhuis 7 H. W. G. Zoon 8 J. Bosch op Vrieler”.

In het grote kasboek van de marke staat op 20 Junij 1845 voor het eerst „voldaan de huishuur tot den 1 mei 1845. ... de somma van f 14,—”. Blijkens hetzelfde boek heeft Sprokkenreef van het huis mogen genieten tot 1866. Dan betaalt hij nog dezelfde huur. Ook het eindbedrag van „De kosten het schoolhuis tesamen” vonden we vermeld, op 9 dec. 1844. Over de plaats van het huis worden we iets wijzer bij de betaling van de grond op 4 dec. 1844. De somma van dertig gulden (f 30,—) betaalde de marke „voor de hoek grond die wij (de marke) hebben gekogt in 1842 den hoek daar 't Schoolhuis op staat behoord nu aan de marke maar staat nog op naam van Jan Roolvink”. Het bedrag is uitbetaald aan Jan Heimerink. Blijkbaar was men met de bouw reeds begonnen voor een en ander administratief

1. Voormalige school met erf (vóór 1844). 2. Twekkeler school. 3. Onderwijzerswoning. 4. Ned. Herv. Johanneskerk. 5. Boerderij. 6. Voormalige schuur.

verwerkt was. In goed vertrouwen was de grond afgestaan voor f 30,—.

Bij de verdeling der marke wordt nog eens vermeld: „Schoolhuis 1868 grond verkocht voor f 200,—” Dit staat in het Register van aangekochte markegronden.

Blijkens de boeken heeft de marke Tweekelo steeds met een batig saldo kunnen werken. Het verstandig beheer blijkt ook uit de verzekering: „vijf gulden 40.. voor de inleg tot de Brandkas van het Schoolhuis betaald”. Voor het eerst op 14 november 1843. Vreemd is daarentegen dat de schoolmeester dikwijls geld moest voorschieten. Waarschijnlijk heeft het verlangen naar een goede woning hem daartoe gedreven. „Voor verschoten geld tot stenen enz.”

Soms worden ook hoge bedragen aan

hem betaald. Een keer „honderd gulden”. Het is niet te zeggen of dit voor werkzaamheden of voor zijn tractement is.

De latste betalingen staan geboekt op 29 April 1844. Met de leverantie van „een steen aan de Haard” en „Ijzerwerk aan de pomp” besluit de kostenberekening.

Slechts reparaties en verkoop van overgebleven hout en stenen worden nog vermeld. Maar deze vallen in het niet bij de vele betalingen aan de Rijksontvanger, Esspresseloon voor bodegeld, bijdragen aan armlastige markebewoners, gecomiteerden, enz. Gelukkig staan daar steeds ruime inkomsten uit geldleningen, opbrengsten en verkoop van grond tegenover.

D. Taat, Enschede

Verf uit veen

De landbouwer G. Scholten, tevens schoolmeester en markerichter in Usselo, wiens achter-kleinzoon E. J. H. Scholten (85) in Den Haag woont, liet geregeld een kar veengrond uit de „Goorsche mäö” komen voor een rijksdaalder per kar. De heer Scholten schrijft ons: „Hij brandde dit veen tot rode verf, die mijn vader (1857-1949) nog heeft zien liggen bij 't iemenschoer (met de kleur van eierdooier). Hiermee werden vroeger alle Twentse boerderijen geverfd: baomdure (boven-, dus voordeur), niendure, balken van 't vakwerk en de spitse gevels aan weerskanten”.

De heer Scholten schrijft dit naar aanleiding van de mededeling over rode oker in 't Inschrien no. 3. Daarbij is gewezen op de „ossebloedkleur”, waarmee vanouds het houtwerk van de boerderijen in oostelijk Twente en de Achterhoek geverfd werden. Een (blijkbaar te) korte samenvatting, die vragen heeft opgeroepen.

Odink (Middewinteraovend, 181) noemt het woord „robonje” en geeft als verklaring: „rode verf, die de boeren uit ijzeroer vervaardigden”. Cato Elderink (Zwenter laand en leu en lèven, 258) zegt over de planken van de geveldriehoek: „Vroeger waren deze met „bons” of „bonis” (een delfstof, die men in den Twentschen bodem aantref) rood geverfd. Thans zijn de gevels doorgaans groen geschilderd, dit geldt voor deftiger”. Deze beide citaten vormden tot 1953 vrijwel de hele literatuur over deze merkwaardige verfsoort, die door oude Twentse boeren ronbons, roo'n boons of roo'n bonnies genoemd werd.

In Driemaandelijkse Bladen 1953, 37, stelde H. J. Moerman de vraag, hoe de bereiding plaats had en hoe de naam ronbonje moet worden verklaard. Hij giste, dat roo uiteraard rood betekent en dat bonje menie zou zijn. In de volgende aflevering citeerde hij het toen pas verschenen Twents-Achterhoekse Woordenboek van Wanink, die robonje evenals Odink verklaart met: soort rode verf uit ijzeroer. Maar E. J. H. Scholten deed hem de mededeling over zijn overgrootvader en Moerman wees erop, dat f 2,50 voor 'n vracht van de betrokken grondsoort destijds een zeer hoge prijs was. Ijzeroer was dichterbij en goedkoper te krijgen geweest. In de marke van Batmen werden in 1855 niet minder dan 250 voeren oer of „roode oker” verkocht voor 5 cent het voer.

In 1948 zag ik de robonje op het houtwerk van het muldershuis bij de Mallumse watermolen te Eibergen. De bewoonster kon zich niet anders herinneren, of die verf had er altijd opgezeten (A. Buter, De molen en het muldershuis van Mallum, Twenteland no. 18). Het was een degelijk conserveringsmiddel.

In 1943 vertelde J. B. Blenke op Veldhuis (Borne) mij, dat het toen leegstaande en kort daarna afgebroken losse hoes Vèèld op 'n Oskaamp zo'n 35 jaar geleden met roo'n bonnies geschilderd was. Op dat moment zat de verf er nog goed op en dat was tot voor kort nog het geval met een sierlijk kastdeurtje, dat ik uit genoemd los hoes had meegenomen, maar dat helaas aan de houtworm ten offer is gevallen.

Blenke en ook vrouw Grashuis van het voormalige losse hoes bij de school in Noord Deurningen, vertelden mij, dat de verf gebonden werd met biestmelk, van een nieuwmelkte koe, door hoog eiwitgehalte flink kleverig. Over de verfstof zelf konden mijn zegslieden mij niet inlichten (A. Buter, Roo'n bonnies, Dr. Bl. 1954, 56).

De heer Scholten is tot dusver de enige, die hieromtrent klaarheid heeft verschaft. Hij schrijft ons daar nu bovendien nog het volgende over: „De rode oker van Inschrien no. 3 werd gevonden in Rutbeek, waar reeds lang een veenlaag tamelijk diep onder het zand bekend was. In Haaksbergen heeft men bij de fundering van schoolbouw last gehad van een veenlaag, waarschijnlijk dezelfde. In Rutbeek heeft men getracht er brandstof uit te halen, wat mislukte, waarschijnlijk door de slechte samenhang. Wel bleek er veel ijzeroxyde in te zitten, wat oppervlaktevveen, dat alleen regenwater krijgt, niet kan bevatten”.

Het is wel duidelijk, dat de grondstof geen gewoon ijzeroer is geweest. Moerman wees er ook op, dat ijzeroer technisch moeilijk tot poeder te verwerken is.

Wat de biestmelk betreft, schrijft de heer Scholten, dat dit inderdaad het oudste bindmiddel was, maar in een dik, door zijn overgrootvader volgeschreven boek, komt ook een recept voor over het koken van lijnolie. De heer Scholten veronderstelt, dat zijn overgrootvader daarmee de verf aanmaakte.

De heer Scholten deelde zijn kennis omtrent de roo'n bonnies ook mee aan de Achterhoekse schrijver J. G. Vos, die in de Geld. Ov. Crt. (ongesigneerd) over natuur en volkskunde schrijft. In het nummer van 12 febr. j.l. behandelt Vos „De ossebloedkleur op planken gevels rondom Winterswijk”, die volgens een toeristische folder van echt

ossenbloed afkomstig zou zijn. Dat is natuurlijk onzin. Over de veenlaag in de Rutbeek zegt Vos: „Nu ken ik die streek niet, maar als daar grond vandaan werd gehaald, moet het veen zijn geweest, dat onder een laag zand zat. Dat veen is namelijk ijzerhoudend. Veen alleen houdt geen ijzer vast, zand wel. Denk maar eens aan de oerbanken in de heidevelden. Het zal dus zo zijn geweest, dat onder het veen zich op het zand een ijzerlaag vastzette. Daardoor kreeg men veen met ijzer”. Uit mijn kastdeurtje bleek al, dat de roo'n bonnies ook voor binnenwerk werd gebruikt. De heer W. Elling te Vreden vertelde mij, dat de ossebloedkleur bij Westfaalse boerderijen ook binnenshuis voorkomt, maar nooit op de gevels. Over de kleurzede in de landelijke bouwkunst zijn we overigens nog lang niet uitgepraat. Wie kan er meer over vertellen?

Adriaan Buter

Klaptafels

Op de ronde klaptafel, die wij bij ons trouwen lieten maken, staan het jaartal van het huwelijk en de initialen van mijn vrouw en mij. In Usselo zag ik eens zo'n tafel met in het blok in relief het jaartal 1886 uitgesneden. Mederedacteur H. Hagens bezit een tafel met jaartal 1892 en een zonnerad, ook in relief. Wie kan meer voorbeelden van gedateerde tafels noemen?

A. B.

Gehoord en gelezen

Borne

De aan de Grotestraat en de Pottenkampstraat gelegen gebouwen van de vroegere Bornse Stoomgrutterij Erven Wed. A. ten Cate zijn afgebroken, om ruimte te maken voor een winkelcentrum. Hiermede is weer een brokje Bornse geschiedenis van zijn stenen getuigen beroofd. Voordat de eigenlijke afbraak begon, had de jeugd de panden al danig onder handen genomen.

Deventer

Het gehele Bergkwartier, de wijk rondom de Bergkerk, zal gerestaureerd worden. Prins Claus heeft een gevelsteen onthuld, in het eerste pand, dat gereed kwam volgens dit plan, dat door de N.V. Bergkwartier uitgevoerd wordt. Van de 475 panden in deze wijk staan er 175 op de monumentenlijst.

Diepenheim

Voor leden van de Twente-Dinkelland Naoverschop heeft de heer J. van der Veen de geschiedenis van Huize Diepenheim en de daaraan vooraf gegane burchten uit de doeken gedaan. Daarna maakte men een excursie naar het huidige kasteel, naar de watermolen waar zijn voorganger stond en naar de boerderij De Horre, waar nog een stuk gracht herinnert aan het kasteel, dat alleen uit de overlevering bekend is. De heer v.d. Veen drong aan op wetenschappelijk oudheidkundig bodemonderzoek op deze plek.

Diepenheim

Op 1 april vierde de wed. J. Kremers (Leusjenneken) haar 96ste verjaardag. Zij is de enige inwoner van het stedekje, die nog de oude hoofddracht (plooiemuts) draagt. Verder dan Bornerbroek of Zutphen is zij nog nooit van huis geweest.

Delden

Op 22 maart is een gedenkraam met de wapens van Twickel, Raesfelt, Van Wassenaer en Heeckeren, aangebracht in de gerestaureerde Grote Kerk, overgedragen aan baronesse Van Heeckeren. Het raam herinnert aan de eeuwenoude band tussen Twickel en de kerk, waarvan op 31 december 1968 een eind kwam, toen de barones aftrad als kerkvoogdes.

Enschede

Tietie 28, het 50.000ste kalf, dat bij de Coöp. Fokker. Lonneker-Enschede ingeschreven werd, was aanleiding voor een „kraamvisite“. Het bestuur bood eigenaar H. Spengelink een krentewegge aan.

Enschede

Het jaarlijkse eiergaddern van de Schaddenrieders heeft ditmaal 11610 eieren opgeleverd, plus f 667,— aan geld, zodat 15.210 eieren aan zieken en bejaarden uitgereikt konden worden. In Glanerbrug zamelde de muziekvereniging Kunst Naar Kracht voor een gelijk doel 1600 eieren en f 1000,— in.

Enschede

De Oudheidkamer Twente boekte in 1968 als aanwinsten o.a. een bronzen speerpunt, aardewerk, meubels, grafiek, gebruiksvoorwerpen (van een rattenvaal tot een „toverlantaarn“). Er waren 792 uitteningen van boeken en 266 maal werden bibliotheek en archief geraadpleegd.

Enschede

Het stadsdraaiorgel De Tukker uit 1895 is duur in onderhoud. Daarom is een donateursactie gestart, om het behoud van dit fraaie Gavioli-orgel voor Enschede te verzekeren.

Enschede

De Oudheidkamer Twente zal een commissie instellen voor het behoud van bijzondere monumenten. Aanleiding daartoe was een vraag over de dreigende amovering van het z.g. Boerenkerkhof aan de Durningierstraat, tijdens een forumavond over monumentenzorg. Ook werd gepleit voor neo-gotische kerken, met name de St. Jozefskerk te Enschede.

Enschede

De aloude naoberhulp bleek springlevend te zijn, toen de familie Nijenhuis van 'n Olieslag aan de Knalhatteweg naar hun nieuwe boerderij in het Aamsveen verhuisde. Met trekkers en boerenwagens werd de verhuisboel door de nieuwe burens opgehaald.

Enschede

De Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, die de afgelopen winter opgericht werd, on-

Het erve De Brager te Geesteren.

dervindt veel belangstelling. De bijeenkomsten zullen voortaan op huize Holterhof gehouden worden. Een zomerexcursie voerde naar de interessante grenssteen tussen de marken Esmarke, Buurse en Usselo, en naar enkele historische boerderijen. Bij het gemeentebestuur is het behoud van meer monumenten bepleit.

Enschede

Op 10 mei is de eerste rit gehouden van de Museum Buurt Spoorweg, die in de toekomst regelmatig antiek materiaal op de verroeste spoorlijn Enschede-Broekheurne wil laten rijden. De „Schienenbus” van de eerste rit reed tot de laatste oorlog officieel tussen Ahaus en Enschede heen en weer.

Fleringen

Het noodherstel van Herinckhave is aangevangen. De Overijsselse Kastelenstichting, die de havezathe in eeuwigdurende erfpacht heeft verkregen, heeft architect ir. D. Hulshoff uit Den Haag opgedragen een restauratieplan te maken.

Geesteren

Rond dit tot de gemeente Tubbergen behorende dorp is een verheugende activiteit op het gebied van boerderij-restauraties te bespeuren. Even buiten het dorp, aan de weg

naar Vasse, ligt het erve Booijink, dat door de laatste landbouwer-eigenaar is verkocht. Deze heeft iets meer in de richting van het dorp een modern bedrijf laten bouwen, en het oude huis wordt thans geheel hersteld. Het bestaande vakwerk met het diepe onderschoer zal ongewijzigd blijven, de zijgevel, waar het vakwerk verdwenen was, zal opnieuw in deze stijl worden opgetrokken. Het is de bedoeling dat in de boerderij een horeca-bedrijf wordt ondergebracht.

Ongeveer 2 km. ten noordwesten van Geesteren ligt het erve de Brager. Het is waarschijnlijk niet onjuist, als we beweren, hier te doen te hebben met het laatste gave en complete Twentse erf. Alles is hier nog oud, met als uitzondering slechts de achtergevel van het woonhuis. Het huis is 18e-eeuws, zonder vakwerk, maar met houten topgevels, en vensters met kleine ruiten. Verder staan er een bakspieker (vakwerk), een schaapskooi met wanden van stro en leem, een hooischuur met „deurreed”, leemwanden en een met heide beklede geveltop, en tenslotte nog een grote, geheel in vakwerk opgetrokken schuur. Vroegere bewoners hebben weten te voorkomen dat de langs het huis lopende „Bragersdiek” verhard werd, en ook dat een verharde weg door het bij het erf behorende bos werd aangelegd, zodat dit ongeschonden bewaard

bleef. Behalve van de hooischuur is de restauratie van het gehele complex ver gevorderd, en als straks alles gereed is, bezit Twente, dank zij de bemoeienissen van „Het Overzicht” en „Monumentenzorg”, een monument van boerenbouwkunst van de eerste orde.

Glanerbrug

Ongeveer 600 ha. natuurgebied wordt volgens Het Overijsselsch Landschap bedreigd door de voorgenomen veranderingen in het tracé voor de E-8 met aansluitingen en bandwegen. Het nieuwbenoemde bestuurslid ir. G. Hennerberke uit Almelo gaf tijdens de jaarvergadering een opsomming van deze gebieden. Behalve erkende natuurreservaten, zoals het Wierdenseveld en het Aamsveen, zouden ook historische landgoederen (genoemd werden o.a. Het Stroot en het Lonnekermeer) aangetast worden.

Goor

Het erve Harwes, zeker 400 jaren oud, is op 30 maart afgebrand. Behalve veel vee, is een belangrijke collectie familie-antiek verloren gegaan.

Hengelo

Als scriptie voor zijn bibliothecarisstudie heeft de heer R. J. van Egmond een bibliografie over Hengelo samengesteld, die o.a. in de plaatselijke openbare bibliotheken, op het stadhuis en bij de Oudheidkamer Twente geraadpleegd kan worden.

Lochem

De openbare leeszaal is ondergebracht in een historisch monument, het fraai gerestaureerde pand Bierstraat 2, een 17e eeuws huis met trapgevel.

Losser

De „Böggelrieders”, die in oud-Twentse dracht antieke fietsen berijden, bestaan deze zomer vijftien jaar. Oprichter G. Huttenhuis (Ramakersgraads), de laatste wagenmaker van Losser, vierde op 19 mei zijn diamanten bruiloft.

Losser

In het weekend 31 mei-1 juni heeft de eerste officiële drielandenontmoeting klootschieten plaats gevonden. De deelnemers kwamen uit Nederland, Ierland en Duitsland. De Duitsers (Oost Friesland en Sleeswijk Holstein) gebruiken soms een afzetplank, de Ieren spelen met een ijzeren bal, verder zijn er nauwelijks verschillen tussen de manier waarop daarginds en hier de oude sport beoefend wordt.

Losser

De gemeenteraad heeft besloten het streek-

archivariaat in de kring Oldenzaal op te heffen. Sinds het vertrek van de heer Abelmann was de functie van streekarchivaris niet vervuld.

Mander

Met de restauratie van het molenhuis van de Mölle van Frans is begonnen. De watermolen zal in de toekomst weer voor het publiek kunnen draaien, maar er komt geen theehuis. Een beheerder van Het Overijsselsch Landschap komt hier te wonen en verder zullen de gebouwen voorzien in de behoefte aan bedrijfsruimte voor het Landschap.

Markelo

De boerenherberg De Kemper, waar twee eeuwen lang een Rotman achter de tapkast stond, maar die een slapend café was geworden, is door de familie Rengerink-Rotman heropend. De antieke inrichting is in stijl uitgebreid, waartoe men slechts het vele koperwerk van de zolder behoefde te halen. De naobers hebben het netjes opgepoetst. Verder vertoont het familiebezit o.a. fraaie letterdoeken en een kabinet vol „roidook”.

Neede

De Hollandse Molen op de Needse Berg, het eerste object van de gelijknamige vereniging, gebouwd in 1925 op de plaats van een standerdmolen, die door de cycloon van Borculo verwoest werd, verkeert in zorgelijke omstandigheden. De gemeente Neede, die eigenaresse is, heeft nu tot restauratie besloten.

Oldenzaal

Het museum Palthehuis heeft in 1968 goed geboerd. Er waren diverse aanwinsten en er kwamen 7174 bezoekers kijken, plus 3045 tentoonstellingsbezoekers. De heer J. H. Molkenboer, conservator van het Textielmuseum te Enschede, treedt als waarnemend conservator op.

Ommen

Het herbouwde Bestmer tolhuis uit 1840, dat in 1963 afgebroken werd, is door gedeputeerde K. Thomas geopend. Het maakt nu deel uit van de Ommer Oudheidkamer, waartoe ook een gerestaureerde molen behoort.

Ootmarsum

Over het beheer van de Israëlitische begraafplaats op de Kuiperberg is overeenstemming bereikt tussen Het Overijsselsch Landschap, de gemeente Ootmarsum en de Nederlands Israëlitische Gemeenschap. Het blijkt, dat de moderne opvattingen toestaan, dat Joodse begraafplaatsen onderhouden worden. Het pad naar de oriëntaertafel, dat de gemeente op

Böggelrieders voor de oude St. Maartenstoren, hier juist in de steigers.

grond van de begraafplaats liet aanleggen, zal weer aan de begraafplaats toegevoegd worden, zodra de moeilijkheden over de oude toegangsweg (men hoopt in ruilverkavelingsverband) opgelost kunnen worden.

Ootmarsum

De panden Kerkplein 10 en 11, resp. een stadsboerderij en een vroegere winkel, zullen nog dit jaar worden gerestaureerd, en niet, zoals eerst was voorzien, in 1973/74. Eerstgenoemd huis is een van die, waar tijdens de Paasdagen de deelnemers aan het vlöggelen rond de stiepel van de niendeur trekken.

Winterswijk

Veel Nederlands toneel, door de beroepsgezelschappen uit vrees voor statusverlies gemeden, leent zich uitstekend voor vertaling en opvoering in het dialect. Dat was een van de conclusies uit het referaat, dat dr. Tj. W. R. de Haan uit Wassenaar gehouden heeft tijdens een Duits-Nederlandse dialectdag. Dr. De Haan, Groninger van afkomst, meent, dat er een groeiende belangstelling is voor het dialect, ook bij jongelui „in de mommellaoren“. Allerlei regionale zaken zijn bezig de grote stad te veroveren, die naar haar oorsprong te-

rugverlangt. De Duitse spreker, Oberstudienrat Johannimloh uit Münster, besprak de in Westfalen verschenen grammofoonplaten in het plattdüütsch en gaf waardevolle adviezen voor wat dit soort platen wel en wat ze niet moeten brengen. Er is daarginds veel belangstelling voor deze platen.

Winterswijk

Bij de restauratie van de Grote of St. Jacobskerk zijn op de muren en het gewelf van het koor muurschilderingen bloot gelegd. Jelle Otter zal ze restaureren.

Zwolle

In Prov. Staten heeft de heer P. Oosterveld (PvdA) aangedrongen op meer voorlichting over de subsidiemogelijkheid voor rieten daken. Gedeputeerde Thomas zei, dat er zoveel aanvragen liggen, dat een uitermate selectieve keuze nodig is.

Zwolle

In de jongste vergadering van Prov. Staten heeft de heer H. Lodder (PvdA) uit Almelo de suggestie gedaan, dat de musea en oudheidkamers in Oost-Nederland hun beleid inzake aankopen en exposities zullen coördineren.

Vragenrubriek

Naar aanleiding van de uitdrukking „zich an de kookaante hoolen” (Vragenrubriek in nr. 4) ontvingen wij de volgende reacties:

De heer B. G. Cromhoff te Deurningen hoorde van een inwoner van Saasveld, dat men vaak de volgende woorden aan deze uitdrukking toevoegde: Hool oe an de kookaante, dat de bol oe nig grip. Als de stier in het spel is, is de zijde van de koe het veiligst.

De heer J. H. Vrugteman te Broekheurne brengt de uitdrukking in verband met het aan een touw vervoeren van een koe. De boer loopt dan voorop, de koe komt achteraan. „Zich an de kookaant hoolen” betekent dan „in de achterhoede blijven”.

Voor een studie over Johan Tusveld (1865-1902) gezocht:

Teksten van de door de toneelvereniging „Ontwikkeling en Samenwerking” in de jaren 1890 tot 1902 te Enschede of Hengelo opgevoerde toneelstukken, bijv. „Een onverwacht huwelijk”, „De macht van het geld”, „Doel gemist”, „Het begin van het einde”, „De werkstaking te Nijveroord”, alsmede de brochure „Mijn diensttijd als Milicien, Episode uit het Hollandse soldatenleven door T.”.

W. F. Schweizer,

Hofstedeweg 80 Enschede

Zwolle

De meeste gemeenten in Overijssel hebben nu hun monumenten geregistreerd, zo blijkt uit het jaarverslag van Het Oversticht. Het monumentenbezit blijft achteruitgaan en zal in het jaar 2000 naar schatting 0,6 procent van het aantal woningen in Nederland uitmaken. Voor de restauratie van kleine monumenten in Overijssel stelt het rijk dit jaar f 50.000,— beschikbaar. De provincie heeft in 1968 aan monumentenzorg f 321.189,60 besteed. In 1957 was dit nog maar f 96.503,—. Allerlei oorzaken werkten niettemin een dalende restauratiecapaciteit in de hand. Het verslag bepleit meer coördinatie in dit werk.

Zei de smid.....

Wie een aantal jaargangen van de „Twentse Almanak” opslaat, kan met weinig moeite een groot aantal voorbeelden verzamelen van een typische vorm van Twentse humor, waarin „de boer” of „de man” geciteerd wordt met een markante uitspraak, die door een onverwachte wending een glimlach weet op te roepen (de zogenaamde ‚zei-spreuken”). Uit de lopende jaargang het volgende voorbeeld: „Wee et 't er god van”, zee de boer, „jao, tuffeln zo dik as ne voest”. En dan nog deze overjarige:

„Das mien bedrief” zee de keerl, dow harre nen sik an 'n paol staon.

„'k Verveel mij nooit”, zee de keerl. „'t zint aait annere leu dee mij verveelt”.

„Wèrken is zaolig” zèèn de luien, en zee dreugen met zeuven man nen bonenstok.

„Van wèrken is ter nooit gen doodgaon” zee de kerl, „mer 'k wol ok nich geern de eerste wèèn”.

„Wat nich is, kan nog kommen” zee de boer en hee zetten 'n melksteulken onner nen ossen.

„lej mut ter mer opkommen” zee de haan, dow vleug hee op 't dak, um nao de hoonder van de naobers te kieken.

Dat dit soort Twentse humor nog niet uitgestorven en evenmin aan de tijd van sikken, ossens en oeleveerse hannels gebonden is, bewijst de volgende uit onze tijd:

„lej mut 't iezet smeden at 't heite is” zee de luie smid en he deu 't in 'n diepvries”.

A. B.

De „Rapklomp”

Onder het motto „Enter löt 'n rapklomp retteln” werden in augustus 1968 in Enter vakantie-activiteiten ontplooid met het doel, het bekende klompenmakersdorp in de belangstelling van toeristen te brengen. De Enterse VVV schreef een prijsvraag uit over de betekenis van dit gezegde, waarop enkele interessante inzendingen binnen kwamen. Uit twee ervan laten we hieronder een gedeelte volgen. Dina van de Boode vertelt het volgende:

„Eegelik zeent ter drè-j sprèkwiezen:

1. Dieks löp mèt 'n rapkloomp
2. Graads is mèt 'n rapkloomp gangs
3. Wi-j loat 'n rapkloomp rëtteln.
 1. De eeste sprèkwieze wil zèggen, dat Dieks ziene vrouwe wat jongs verwacht en dat iedereene zat zeutjes-an wèt.
 2. De tweede sprèkwieze hëf te beduun, dat 't al zo wied is en dat Graads um 'n dokter, of um de „juf-frouw” gangs is.
 3. En sprèkwoord nummer drè-je is zoo algemeen: Wi-j zeent ter niks neet gehèem mèt, wi-j loat 't iedereene wèt'n: D'r is bi-j oons heel wat te doone”.

Mevrouw G. J. Hakkert-Smet („Ik zinn geboorn Eantersen, want ik komme oet Riessen, a wonn ik non a wa 'n jaor of wat in Eanter. . . .”) legt in haar antwoord de nadruk op de ren van de aanstaande vader naar de baker. Zo voegt er een vermakelijk dorpsverhaal aan toe, dat we u zeker niet willen onthouden:

„Joa 't mut als eens gebuurd waen, detter eene met de kloomp an neet

rap genug oet de veute hef konn komn, zoodat hee ze in 't lessen onder 't loopn har oet egooid, en wa zoo oongelukkig detter eene bie leu duur de roetn was evleugn, dee at net an 't ettn harn ewes. Met nen helgen kop warn dee noa boetn konn vleegn in de meanege det 't um jongs harn elapt, dee at veskèl met mekoar harn. Toen ze zaggen, wat 't geval was, mon ze der smakelijk umme lachen. Natuurlijk betaaln den at te doane har de roete, mear 'n naam den atter der van oawer heul, „'n kloomp”, wisken hee zien heele leawn neet wier of”.

Ook uit de andere bijdragen kwam dezelfde betekenis naar voren: in algemene zin het goed laten horen, dat er iets bijzonders aan de hand is. Zeker wanneer men met zo'n gebarsten klomp met 'n ijzeren band erom snel liep, zal 't geluid ver te horen zijn geweest. Later is het spreekwoord meer in 't bijzonder gericht op een aanstaande vader, die meestal overhaast de vroedvrouw moest halen. „Hee löp met 'n rapkloomp” wordt hiervoor in heel Twente nog veel gebruikt.

Het woord „rap” betekent „gebroken, kapot, niet stevig in elkaar zittend”. Het enigszins spottend-waarschuwend gezegde „als oale beeste bizzt dan rapt ear de klauwn” aan het adres van al te geestdriftige oude mensen spreekt ook voor zichzelf. Of weet u de betekenis niet? Een andere vraag: wie weet nog meer uitdrukkingen met het woord „rap”?

H. Hagens

Agenda

Ver. Oudheidkamer „Twente”, Lasondersingel 129, Enschede:

30 augustus 1969: Excursie naar Kleve, Calcar en Xanten, dagtocht, alleen toegankelijk voor leden.

4 oktober 1969: Middag-excursie, o.m. naar de watermolen te Oele en Hengevelde.

Twents-Gelders Textielmuseum, Espoortstraat, Enschede:

t.e.m. 28 september 1969: Tentoonstelling: Antieke Perzische weefsels, coll. dr. J. C. J. Biersens de Haan. Openingstijden: di. — za. 10-12, 14—17 uur, zo. 14—17 uur

Markelo, nadere inlichtingen bij V.V.V. te Markelo:

10-23 juli 1969: Tentoonstelling „Het oude handwerk” in de openbare lagere school te Markelo. Openingstijden: dagelijks van 14-17 uur en van 19.30-21.30 uur, met uitzondering van zondagavond 13 juli.

10 juli 1969, 17 juli 1969, 31 juli 1969, 7 augustus 1969: Boerenbruiloft anno 1860, in het Openluchttheater de Kösterkoele te Markelo, aanvang 20.00 uur.

Stichting „Contact van Gelderse oudheidkundige Verenigingen en -Musea, secretaris: E. J. Jansen, Hogestraat 7, Dieren; tel. (08330) 46 92:

Door de Stichting wordt van 1 mei tot 1 oktober 1969 een museumtocht georganiseerd langs Gelderse musea. Deelnemers hebben de keuze uit 24 musea. Daarvan moeten er minstens 12 worden bezocht. De controle vindt plaats door middel van een kaart, waarop stempels van de musea verzameld moeten worden. De beloning is niet mis: Een fraaie verchroomde autoplaquette, blauw met zilver, vertonend het Contactembleem, een blijvende herinnering aan een interessante en leerzame tocht. Ieder kan deelnemen aan deze tocht door storting van f 5,— op girorekening 937819 t.n.v. E. J. Jansen, Hogestraat 7, Dieren. Men ontvangt dan de deelnemerskaart, waarop de openingsuren en toegangsprijzen van de musea staan vermeld. De stichting probeert door deze museumtocht opnieuw belangstelling te wekken voor de vele grote en kleine musea, die Nederland bezit.

Stichting ter bevordering van de heemkunde voor Ootmarsum en omstreken, secr. mevr.

H. B. Exterkate, Stobbenkamp 13, Ootmarsum: Het Museum en het Los Hoes van de Stichting zijn geopend voor het publiek op maandag t.m. vrijdag van 8 tot 12 uur en van 13.30 tot 17.30 uur.

Twentse Werkgemeenschap voor Archeologie en Historie, secr. P. Hamer, Mercuriusstraat 114, Hengelo:

Het zomerprogramma bevat excursies naar de Kreis Lingen (Dl.), naar Nieder-Bentheim en Z.O. Drente, naar Midden-Drente en naar Salland. De data staan nog niet vast. De leden ontvangen bijtijds de betreffende convocatie.

Historische Sociëteit Enschede-Lonneker, secr. Osnabrückstraat 3, Enschede, tel. 1 19 04.

5 juli 1969: Excursie in de gemeente Enschede, juiste doel nog niet bekend.

5 september 1969: Eerste avond-bijeenkomst van het winterseizoen op de Holterhof.

(Onder voorbehoud van wijzigingen)

Museum Palthehuis, Ganzemarkt 1, Oldenzaal:

Het museum is geopend van dinsdag t.m. vrijdag van 10-12 uur en van 14-17 uur, zaterdag en zondag van 14-17 uur.

Paarden, die last van de nachtmerrie ondervinden, hebben 's morgens de manen in elkaar zitten. Je kunt dat bestrijden door onder de manen in het huidhaar een kruisje te knippen.
(Uit de volksmond, De Lutte 1942)

A. B.